

ТЕОРЕТИЧНІ ВІСІ КОНЦЕПТУ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ: ПЕРЕОСМИСЛЮЮЧИ ТВОРЧІСТЬ Е. ДЮРКГЕЙМА

Олександра Дейнеко

*кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61122, Україна, deineko@karazin.ua,
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3659-0861>*

Робота присвячена переосмисленню наукового доробку класика соціологічної думки Е. Дюркгейма крізь оптику визначення теоретичних засад концепту соціальної згуртованості. Методологічна складність виконання дослідницького завдання зумовлена відсутністю чітко оформленого та визначеного концепту соціальної згуртованості в науковій спадщині Е. Дюркгейма, реконструювання теоретичних вісей якого потребує застосування соціологічної уяви та індуктивного методу. Актуальність такої дослідницької перспективи автор пов'язує з тим, що в більшості закордонних розвідок, присвячених вивченню феномену соціальної згуртованості, присутні обмежені згадки про Е. Дюркгейма як одного із фундаторів концепту соціальної згуртованості, а деколи наводяться неточні інтерпретації його поглядів.

У статті визначено сім теоретичних вісей концепту соціальної згуртованості, представлених у науковій спадщині Е. Дюркгейма – однорідність/ диференціація, ціннісно-нормативний консенсус/ аномія, відсутність взаємодій/ постійність взаємодій, механічна солідарність/ органічна солідарність, співвідношення між індивідуальним та колективним, інклюзія/ ексклюзія, інтегрованість/ дезінтегрованість. Для кожної вісі автором визначено її змістове призначення та присутність на різних соціальних рівнях. Встановлено, що окремі елементи визначених теоретичних вісей є складниками моделей емпіричної операціоналізації соціальної згуртованості в сучасних закордонних дослідженнях, здійснених Дж. Чаном, Р. Бергер-Шмітт, Дж. Дженсон.

Акцентовано на евристичності визначення Е. Дюркгеймом сутності соціальної згуртованості як соціального процесу, що має динамічну природу становлення та відтворення, потребує уникнення крайніх станів своєї реалізації (надпосилення чи нестачі) та має вплив на всі рівні соціального – макро-, мезо- та мікро-. Наголошено на визначенні класиком соціології практичної значущості соціальної згуртованості як соціального феномену, що має превентивні властивості відносно широкого кола негативних соціальних явищ та процесів, що, на думку автора дослідження, робить концепт соціальної згуртованості евристичним не лише для наукового дискурсу, але й для соціальної політики сучасних держав.

Ключові слова: соціальна згуртованість, Еміль Дюркгейм, теоретична вісь, наукова спадщина, соціальний процес, соціальна солідарність, інклюзія, ексклюзія, аномія, інтегрованість, диференціація.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСИ КОНЦЕПТА СОЦИАЛЬНОЙ СПЛОЧЕННОСТИ: ПЕРЕОСМЫСЛИВАЯ ТВОРЧЕСТВО Э. ДЮРКГЕЙМА

Александра Дейнеко

кандидат социологических наук, доцент кафедры социологии Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина, площадь Свободы, 4, Харьков, 61122, Украина, deineko@karazin.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3659-0861>

Работа посвящена переосмыслению научного наследия классика социологической мысли Э. Дюркгейма сквозь оптику определения теоретических основ концепта социальной сплоченности. Методологическая сложность выполнения исследовательской задачи обусловлена отсутствием четко оформлен-

ного и определенного концепта социальной сплоченности в научном наследии Э. Дюркгейма, реконструкция теоретических осей которого требует применения социологического воображения и индуктивного метода. Актуальность исследовательской перспективы автор связывает с тем, что в большинстве зарубежных исследований, посвященных изучению феномена социальной сплоченности, присутствуют ограниченные упоминания об Э. Дюркгейме как одном из фундаторов концепта социальной сплоченности, а порой приводятся и неточные интерпретации его взглядов.

В статье выделены семь теоретических осей концепта социальной сплоченности, представленных в научном наследии Э. Дюркгейма - однородность / дифференциация, ценностно-нормативный консенсус / аномия, отсутствие взаимодействий / постоянство взаимодействий, механическая солидарность / органическая солидарность, соотношение между индивидуальным и коллективным, инклюзия / эксклюзия, интегрированность / дезинтеграция. Для каждой оси автором определены ее содержательное предназначение и присутствие на различных социальных уровнях. Установлено, что отдельные элементы выделенных теоретических осей присутствуют как составляющие моделей эмпирической операционализации социальной сплоченности в современных зарубежных исследованиях, осуществленных Дж. Чаном, Р. Бергер-Шмитт, Дж. Дженсон.

Сделан вывод об эвристичности определения Э. Дюркгеймом сущности социальной сплоченности как социального процесса, который обладает динамической природой становления и воспроизводства и не приемлет крайние состояния своей реализации (сверхусиление или недостаток), а также влияет на все уровни социального – макро-, мезо- и микро-. Акцентировано на определении классиком социологии практической значимости социальной сплоченности как социального феномена, обладающего превентивными свойствами в отношении широкого круга негативных социальных явлений и процессов, что, по мнению автора исследования, делает концепт социальной сплоченности эвристическим не только для научного дискурса, но и для социальной политики современных государств.

Ключевые слова: социальная сплоченность, Эмиль Дюркгейм, теоретическая ось, научное наследие, социальный процесс, социальная солидарность, инклюзия, эксклюзия, аномия, интегрированность, дифференциация.

THEORETICAL AXES OF THE CONCEPT OF SOCIAL COHESION: RETHINKING OF E. DURKHEIM'S SCIENTIFIC HERITAGE

Oleksandra Deineko

PhD in Sociological Science, Associate Professor Department of Sociology V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61122, Ukraine, deineko@karazin.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3659-0861>

The paper is dedicated to reviewing the scientific heritage of the classic of French sociology E. Durkheim through the optics of identification of theoretical foundations of the concept of social cohesion. Methodological complexity of the research task is due to the lack of well-formed and clearly defined concept of social cohesion in the scientific heritage of E. Durkheim, reconstruction of theoretical axes of which requires sociological imagination and inductive method using. The author attributes the relevance of this research perspective to the fact that in most foreign studies dedicated to social cohesion phenomenon research there are either limited mentions of E. Durkheim as one of the founders of social cohesion concept or inaccurate interpretations of his views.

The paper identifies seven theoretical axes of the concept of social cohesion, presented in the scientific heritage of E. Durkheim - homogeneity / differentiation, value-normative consensus / anomie, lack of interactions / constancy of interactions, mechanical solidarity / organic solidarity, relationship between individual and collective, inclusion / exclusion, integration / disintegration. The author has determined semantic purpose and presence at different social levels for each axis. It is established that some elements of certain theoretical axes are present as components of models of social cohesion empirical operationalization in contemporary foreign studies conducted by J. Chan, R. Berger-Schmitt, J. Jenson.

It is summed up heuristics of E. Durkheim's definition of essence of social cohesion as a social process that has a dynamic nature of formation and reproduction, requires avoidance of extreme states of its implementation (overpowering or deficiency)

and has an impact on all social levels – macro-, meso- and micro-. Emphasis has been placed on the identification of the classics of French sociology social cohesion practical significance as a social phenomenon that has preventive properties against a wide range of negative social phenomena and processes. This fact, according to the author, makes the concept of social cohesion heuristic not only for scientific discourse but also for contemporary state social policy.

Keywords: social cohesion, Emil Durkheim, theoretical axis, scientific heritage, social process, social solidarity, inclusion, exclusion, anomie, integration, differentiation.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень та публікацій. Концепт соціальної згуртованості набуває активного розвитку в сучасних наукових студіях. Актуалізація його вивчення пов'язана з тим, що соціальна згуртованість одночасно є як науковим концептом, так і самостійним напрямом державної соціальної політики на міжнародному та національному рівнях. Згадки про неї присутні в документах Ради Європи, де остання розглядається як «спроможність суспільства забезпечити добробут усіх його членів, мінімізуючи нерівність та уникаючи маргіналізації» [1, р.14].

Дж. Чан пояснює інтерес до вивчення соціальної згуртованості занепокоєністю, що остання руйнується через глибокі суспільні зміни, такі як: зростання етнокультурної різноманітності, збільшення розриву між багатими та бідними, падіння держави добробуту, секуляризація та технологічні зміни, що роблять життя людей більш невизначеними [2]. У зв'язку з цим соціальна згуртованість розглядається сучасними демократіями як соціальний інструмент, орієнтований на поліпшення «добробуту усіх членів суспільства, на створення почуття приналежності, довіри та можливостей покращення мобільності» [3, р.1], позиціонуючись як макросоціальне явище.

Окремим напрямом актуалізації уваги до дослідження соціальної згуртованості є активізація міграційних процесів та соціальні наслідки глобалізації на рівні локальних спільнот. Саме тому все більшу увагу закордонних дослідників привертає вивчення соціальної згуртованості у зв'язку з етнічним та культурним різноманіттям, де останнє найчастіше розглядається як головний стрижень превенції локальних конфліктів [4]. Незважаючи на те, що концепт соціальної згуртованості все інтенсивніше інтегрується як у соціальну практику, так і у сферу закордонного наукового пошуку, його дослідження в українському соціоло-

гічному дискурсі поки не набули належної уваги.

Цікаво і те, що наявні публікації з дослідження соціальної згуртованості в Україні переважно представлені роботами економістів, в яких остання розглядається доволі однобічно – у зв'язку з концепцією соціального капіталу та довіри (Гриненко А.М.) [5], як чинник економічного розвитку (Полунсєв Ю.В.) [6] і показник якості життя (Кицак Т.Г.) [7].

Поняття «соціальна згуртованість» має десятки визначень, що ґрунтуються на різних методологічних підходах дослідників цього феномену. Як справедливо зазначає Г. Нолл, соціальна згуртованість є відносно новим феноменом у дослідженнях якості життя, проте її засади беруть свій початок у теорії соціальної солідарності Е. Дюркгейма [8]. Звернення до наукової спадщини французького соціолога присутнє в багатьох закордонних розвідках, присвячених вивченню феномену соціальної згуртованості (приміром, роботи [9-11]). В той же час, більшість із них обмежується або згадками про Е. Дюркгейма як одного із фундаторів концепту соціальної згуртованості, або констатацією взаємозв'язку між типом соціальної солідарності та ступенем згуртованості суспільства. Нам вбачається необхідним приділити більшу увагу переосмисленню наукового доробку французького соціолога задля визначення теоретичних засад концепту соціальної згуртованості, що *і становить мету даної публікації*. Такий дослідницький крок видається актуальним у зв'язку із подальшим конструюванням соціологічного визначення «соціальної згуртованості» та розробки моделей її емпіричної концептуалізації.

Виклад основного матеріалу. Е. Дюркгейм широко відомий як автор концепції соціальної солідарності (і саме цей феномен, на відміну від соціальної згуртованості, набув належної уваги серед вітчиз-

няних дослідників), проте в його роботах можна зустріти і звернення до феномену соціальної згуртованості. Ці згадки, на відміну від концепції соціальної солідарності, не є чітко оформленими; ознаки, що покладено в основу поняття «соціальної згуртованості», наведено доволі розрізнено, а його реконструювання у творах французького соціолога потребує активного використання соціологічної уяви. Тим не менш, соціальна згуртованість як соціологічна категорія та соціальний феномен посідає належне місце як у теорії розвитку суспільства Е. Дюркгейма, так і у більш практично орієнтованих працях соціолога, зокрема в його етюді про самогубство.

У роботі «Про розподіл суспільної праці» французький соціолог розглядає соціальну згуртованість як ознаку суспільства та результуючий феномен взаємодії різних соціальних груп (тобто як феномен макрорівня) [12]. Одна із перших теоретичних вісей, яку Е. Дюркгейм закладає в обґрунтування появи цього феномену, – діалектичність соціального у площинах «*однорідність/диференціація*», спираючись на яку дослідник конструює теорію розвитку різних типів суспільств. Французький соціолог фактично виходить з того, що поява суспільства пов'язана з соціальною диференціацією, а соціальна згуртованість дозволяє поєднати розрізнені сукупності в єдине ціле. Підтвердження цього висновку знаходимо в такій тезі Е. Дюркгейма: «Для Спенсера повністю однорідне суспільство не було б суспільством, оскільки однорідне не є стійким за природою, а суспільство – це переважно згуртоване ціле» [12, с.171]. Цю тезу Г. Спенсера соціолог розгортає у власний висновок про те, що згуртованість суспільства, що побудована на подібностях, позбавляє його частини будь-якої визначеної цілі чи організації; ці складники представляють собою «однорідну масу», не відрізняючись між собою [12]. Такий формат суспільства французький соціолог називає ідеальним та таким, що не враховує соціальну диференціацію, сформовану розподілом праці. Е. Дюркгейм підсумовує, що саме розподіл праці робить згуртованими суспільства, в яких ми живемо; а сам розподіл праці по суті є соціальною диференціацією, як підкреслюють дослідники його творчості Г.С. Батигін та Д.Г. Подвойський [13]. Це актуалізує визначену нами теоре-

тичну вісь «однорідність/диференціація» як основу концепції соціальної згуртованості, що визначає її функціональну роль.

Важливо відзначити ще один аспект, який розкриває діалектизм вісі «однорідність/диференціація». Для забезпечення згуртованості гетерогенних суспільств у них має бути щось спільне, що їх поєднує, надає соціальній диференціації процесуальний стрижень та здатність до синергії. На думку Е. Дюркгейма, цим спільним є ціннісно-нормативний консенсус, що формує нормативний порядок відтворення суспільства. Присутність ціннісно-нормативного вакууму приводить суспільство до стану аномії, що супроводжується дефіцитом соціальної солідарності та соціальною дезінтеграцією. Відсутність норм і правил поведінки призводить до втрати сенсу у взаємодіях, у прагненнях індивіда бути залученим до певних соціальних спільнот. Аномічне суспільство не здатне запропонувати індивіду стійку систему життєвих орієнтацій. Коли наявний соціальний досвід у нових умовах стає неможливо застосувати на особистісному рівні, на думку Е. Дюркгейма, підвищується схильність до аномічних самогубств [14]. Тому другу теоретичну вісь концепту соціальної згуртованості ми визначаємо як «*ціннісно-нормативний консенсус/аномія*». Якщо теоретична вісь «однорідність/диференціація» визначала функціональну роль соціальної згуртованості, то вісь «ціннісно-нормативний консенсус/аномія» формує онтологічні умови для існування останньої.

Концепція аномії є евристичною для розуміння сутності соціальної згуртованості суспільства на макрорівні. Фактично сфера соціокультурного виступає необхідною умовою існування соціальної згуртованості: цінності, що поділяються суб'єктами на рівні ціннісних орієнтацій; норми та зразки поведінки, дієвість яких відтворюється в соціальному досвіді, що в сукупності «активізують» соціальне ціле. Проте ціннісно-нормативний консенсус не є одномоментно та апіорно заданим. Тут цікавим постає поняття «правил», яке Е. Дюркгейм пов'язує з формою відносин, що виникають між соціальними функціями. Французький соціолог підсумовує, що стан аномії не є можливим там, де «солідарні органи знаходяться в тісному і тривалому дотику» [12, с. 342], іншими словами – там, де присутні постій-

ні та тривалі взаємодії. І цей аспект надає динамізму підходу Е. Дюркгейма, засвідчуючи процесуальну природу соціальної згуртованості, її сутність як результуючої соціальних інтеракцій. Це дає нам можливість запропонувати таку теоретичну вісь концепту соціальної згуртованості – *«відсутність взаємодій/постійність взаємодій»*, яка одночасно виступає онтологічною умовою соціальної згуртованості та маніфестує її сутність як соціального процесу.

Повертаючись до стрижневого для Е. Дюркгейма поняття розподілу праці, нагадаємо, що цей феномен виступає своєрідною «лінією розмежування» між двома типами соціальної солідарності – механічної (що властива первісним, традиційним суспільствам) та органічної (що формується в сучасних суспільствах).

Соціальна солідарність для Е. Дюркгейма – це характеристика типу соціальних зв'язків на рівні спільнот, що оточують індивіда. Розвиток людства призвів до збільшення кількості населення на певній території (матеріальна щільність), що зумовило зростання частоти та інтенсивності соціальних контактів (моральна щільність). Інтенсифікація взаємодій (у тому числі за дефіцитні ресурси) формує необхідність нової моделі соціальної адаптації, що побудована на конкуренції навичок та вмінь як принципу функціонування спільнот. Це актуалізує появу як розподілу праці, так і органічної солідарності, що витісняє механічну [12].

Типи соціальної солідарності, на думку французького соціолога, відрізняються способами їхнього формування: механічна заснована на подібностях, а органічна – на відмінностях. І власне тип соціальних зв'язків на рівні соціальних спільнот ми розглядаємо як наступну теоретичну вісь концепту соціальної згуртованості – *«механічна солідарність/органічна солідарність»*. На перший погляд, можна було б підсумувати, що механічна солідарність міцніше згуртовує суспільство, бо вона заснована на подібностях, а в суспільствах диференційованих (з розвинутим розподілом праці та домінуванням органічної солідарності) соціальна згуртованість слабкіша. Деякі сучасні дослідники наголошують на актуальності саме такого висновку (див., зокрема, висновок О.Р. Ярської-Смирнкової [15, с. 43]), проте, на наше переконання, він

не відповідає засадам концепції французького класика.

Останнє пояснюється тим, що Е. Дюркгейм розмежовує механічну та органічну солідарність у тому числі, за ознакою сили соціального зв'язку, який вони формують. На його переконання, «відносна сила двох соціальних зв'язків вимірюється неоднаковою легкістю, з якою вони розриваються» [12, с. 143]. Соціолог підсумовує, що для солідарності, побудованої лише на подібностях ймовірніші розриви соціальних зв'язків, які є частішими та легшими. Е. Дюркгейм ілюструє такий висновок прикладами народів, які покидали свого вождя через незгоду з його діями. У той же час, розподіл праці, який встановлює диференціацію функцій, на думку Е. Дюркгейма, ускладнює розрив соціального зв'язку та відокремлення від групи: «Відокремте населення кам'яновугільної копії від сусідів, що плавлять метал – і відразу останні загинуть соціально, а потім й індивідуально» [12, с. 144]. У такий спосіб французький соціолог підкреслює, що існування соціальної згуртованості є функціонально зумовленим і вбудованим у систему соціальних відносин, опосередкованих розподілом праці. Це розкриває інструментальне «завдання» соціальної згуртованості для суспільства, що має, на думку Е. Дюркгейма, підтримувати та забезпечувати індивідуальну та групову взаємозалежність.

Г. С. Батигін та Д. Г. Подвойський справедливо підсумовують, що органічна солідарність породжує більш міцні та сталі соціальні формування, оскільки «добровільна та усвідомлена «згода різнорідного» інтегрує суспільну систему краще, ніж примусова та штучна «згода однорідного» [13, с.189]. Цей висновок ілюструє ситуація інколи присутнього небажання в спілкуванні та відвідуванні дальніх родичів (примусова «згода однорідного», заснована на кровній, аскриптивній приналежності до групи інколи без наявності інших спільних ознак) у порівнянні з мотивацією залучення до різного роду спільнот за «навичками» та інтересами (тобто «згода різнорідного») – зустрічі з колегами по роботі, спортивній команді тощо. Як підсумовує сам Е. Дюркгейм: «механічна солідарність не лише слабкіше пов'язує людей, ніж органічна, але й відповідно до нашого руху соціальною еволюцією все більше слабшає» [12, с. 146]. В цьому проявляється діалетичність підходу Е. Дюркгейма: соці-

альна диференціація суспільства, що зумовлена поглибленням розподілу праці, сприяє формуванню більш сталих та надійних комплексарних зв'язків, що гармонійно доповнюють окремі частини єдиного цілого.

Розмежовуючи типи соціальної солідарності, Е. Дюркгейм вводить ще одну теоретичну вісь – *«співвідношення між колективним та індивідуальним»*, що є актуальною для концепту соціальної згуртованості. У цьому зв'язку він розглядає проєкцію типів солідарності на індивідуальному рівні у взаємозв'язку із можливим залученням індивіда до різних соціальних груп. На відміну від механічної солідарності, що «зростає у зворотному зв'язку до індивідуальності» [12, с.126], тип соціального зв'язку, який формує органічна солідарність, сприяє розкриттю особистісної самобутності завдяки вибору професії, політичним уподобанням, соціальним інтересам, культурному споживанню тощо. Солідарність, що заснована на «усвідомленні відмінностей», дає індивідові право бути несхожим на інших та мати особистісну свободу. Це, у свою чергу, передбачає можливість залучення до різних соціальних спільнот, тобто можливість множинного гуртування. Саме тому, на думку, Е. Дюркгейма, органічна солідарність є більш прогресивною формою соціальних зв'язків та актуалізується в умовах сучасних суспільств.

Більш детальний аналіз вісі *«співвідношення між колективним та індивідуальним»* набув своє продовження в іншій роботі Е. Дюркгейма «Самогубство: соціологічний етюд» [14], де він розвиває перспективи дослідження соціальної згуртованості на рівні окремих соціальних спільнот (тобто на мезорівні). У наведеному дослідженні соціальна згуртованість розглядається як дієвий засіб превенції самогубств у зв'язку з перспективами її посилення на рівні соціальних груп, що оточують індивіда. В роботі «Самогубство: соціологічний етюд» соціальна згуртованість постає як:

1) *динамічна категорія*, що піддається впливу (власне це зумовлено можливістю її посилення чи послаблення);

2) *відносна величина*, під час конструювання якої на рівні окремих спільнот потрібно уникати як її надмірного прояву, так і нестачі.

У цьому зв'язку французький соціолог робить застереження, що надпотужна згуртованість деяких груп веде до тотального

контролю над особистістю і може поставити під сумнів цінність індивідуального життя. В якості сучасного прикладу «шкідливого» прояву надпотужної соціальної згуртованості на рівні спільнот можна навести різного роду секти, які позбавляють індивіда сфери особистісного (власної точки зору, світоглядних позицій, вибору тощо), щоб зробити частиною колективного цілого. Іншим проявом цього феномену, на нашу думку, є і крайній націоналізм, коли почуття обов'язку як результат соціальної інтеграції до певної соціальної спільноти (в даному разі нації як уявленої спільноти за Б. Андерсоном [16]) «виграють» у порівнянні із задоволенням індивідуальних особистих потреб та інтересів.

Послаблення соціальної згуртованості на рівні суспільства Е. Дюркгейм пов'язує з переважанням особистих цілей індивіда над прагненням до спільного блага, тому така соціальна ексклюзія є шкідливою, зважаючи на природне прагнення людини до відчуття соціальної підтримки у кризових станах. Як бачимо, французький соціолог не абсолютизує посилення соціальної згуртованості на рівні окремих соціальних спільнот, звертаючи увагу на необхідність встановлення певного балансу на вісях «індивідуальне-колективне», «еґоїзм-альтруїзм», «інклюдія-ексклюзія» у формуванні соціальних зв'язків. Наведені Е. Дюркгеймом застереження щодо рівня соціальної згуртованості є корисними для формування соціальної політики сучасних держав, що мають уникати як ігнорування, так і абсолютизації соціальної згуртованості як на рівні окремих соціальних спільнот, так на рівні суспільства в цілому.

Дослідження Е. Дюркгеймом соціальної згуртованості на груповому рівні дозволяє визначити ще одну теоретичну вісь – *«інклюдія (залучення)/ексклюзія (вилучення)»*, що може бути ідентифікована на індивідуальному рівні та бути одним із індикаторів визначення *«інтегрованості/деінтегрованості»* певної соціальної спільноти на груповому рівні. Як зазначає французький соціолог, «кількість самогубств зворотно пропорційна ступеню інтеграції тих соціальних груп, в які входить індивід» [14, с. 99]. Серед таких груп Е. Дюркгейм виокремлює сім'ю, релігійну та політичну спільноти, професійну групу (корпорацію), під якою розуміє «поєднаних між собою працівників одного порядку, однієї функції» [14, с. 199]. Саме корпораціям соціолог приписує визначальну

роль у запобіганні самогубствам: політична спільнота надто віддалена від індивіда, релігійна – віднімає свободу під час соціалізації, а сім'я все більше зводиться до шлюбу; у той же час професійна група має над усіма іншими потрібну перевагу: її влада має прояв постійно, повсякчасно та охоплює усе життя індивіда. «Оскільки професійне життя – це майже все життя, то вплив корпорації відчувається в кожній дрібниці наших занять, що спрямовуються в бік колективної мети», – підсумовує Е. Дюркгейм [1, с. 200]. Саме в професійній спільноті, на думку соціолога, можна доволі гармонійно поєднати індивідуальну свободу і слідування колективній меті, тому соціальна згуртованість професійних груп має важливе значення щодо запобігання самогубствам.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснена спроба реконструкції концепту соціальної згуртованості в науковій спадщині Е. Дюркгейма дозволила нам визначити теоретичні вісі (див. табл.1), що можуть бути використані для вдосконалення

теоретичного визначення соціальної згуртованості та подальшої розробки моделей її емпіричної концептуалізації.

Визначення теоретичних вісей концепту соціальної згуртованості у науковій спадщині Еміля Дюркгейма засвідчило наявність схожих змістових елементів емпіричного вимірювання цього соціального феномену у декількох закордонних дослідженнях. Зокрема, «готовність до кооперації» (willingness to cooperate) як складник вісі «відсутність взаємодій/ постійність взаємодій» є одним із індикаторів моделі соціальної згуртованості, розробленої Дж. Чаном [2]; соціальна ексклюзія (вісь Е. Дюркгейма «інклюзія/ексклюзія») є одним із трьох складників соціальної згуртованості в концепції Р. Бергер-Шмітт [17]; п'ятивимірний модель соціальної згуртованості Дж. Дженсон [18] містить такі компоненти, як приналежність – ізоляція, інклюзія та ексклюзія, активна участь та незалучення, що кореспондують одразу з декількома змістовними теоретичними вісями, визначеними нами на підставі аналізу першоджерел класи-

Таблиця 1

Теоретичні вісі концепту соціальної згуртованості (за Е. Дюркгеймом)

Назва вісі	Зміст вісі	Соціальний рівень вісі
Однорідність/ диференціація	Визначає функціональну роль соціальної згуртованості (дозволяє формувати соціальне ціле із розрізнених частин).	Ознака макрорівня (суспільства, соціальних систем) чи мезорівня (соціальних груп, спільнот).
Ціннісно-нормативний консенсус/ аномія	Формує онтологічні умови для існування соціальної згуртованості.	Ознака макрорівня (суспільства, соціальних систем) чи мезорівня (соціальних груп, спільнот).
Відсутність взаємодій/ постійність взаємодій	Засвідчує процесуальну природу соціальної згуртованості (виступає онтологічною умовою останньої та маніфестує її сутність як соціального процесу).	Ознака усіх рівнів соціального: макрорівня (суспільства, соціальних систем), мезорівня (соціальних груп, спільнот) та мікрорівня (індивідуальний рівень).
Механічна солідарність/ органічна солідарність	Визначає тип і особливості соціальних зв'язків на рівні соціальних спільнот (забезпечує індивідуальну та групову взаємозалежність).	Ознака макрорівня (суспільства, соціальних систем) чи мезорівня (соціальних груп, спільнот).
Співвідношення між колективним та індивідуальним	Визначає проєкцію типів солідарності на індивідуальному рівні у взаємозв'язку із можливим залученням індивіда до різних соціальних груп (постає як співвідношення між прагненням до спільного блага та слідуванням індивідуальним цілям).	Ознака мезорівня (соціальних груп, спільнот) та мікрорівня (індивідуальний рівень).
Інклюзія (залучення)/ ексклюзія (вилучення)	Визначає ступінь соціального залучення індивіда до певної соціальної спільноти.	Ознака усіх рівнів соціального: макрорівня (суспільства, соціальних систем), мезорівня (соціальних груп, спільнот) та мікрорівня (індивідуальний рівень).
Інтегрованість/ дезінтегрованість	Характеризує інтенсивність, сталість та якість соціальних зв'язків та взаємодій між членами певних соціальних спільнот.	Ознака макрорівня (суспільства, соціальних систем) чи мезорівня (соціальних груп, спільнот).

ка французької соціології. Це спостереження підтверджує, що сучасні закордонні моделі операціоналізації соціальної згуртованості, побудовані на результатах кількісних та якісних емпіричних досліджень, засвідчують актуальність та дієвість теоретичної концепції соціальної згуртованості, присутньої у науковій творчості Е. Дюркгейма.

Важливим внеском французького соціолога в розвиток концепту соціальної згуртованості ми вважаємо визначення сутності останньої як соціального процесу, що має динамічну природу становлення та відтворення, потребує уникнення крайніх станів своєї реалізації (надпотужності чи нестачі) та має вплив на всі рівні соціального – макрорівень суспільства, мезорівень соціальних груп та спільнот та мікрорівень індивідуальних суб'єктів. Класик французької соціології

чітко визначив функціональну роль соціальної згуртованості для суспільства, її можливі дисфункції для соціального цілого, окреслюючи онтологічні умови існування та відтворення соціальної згуртованості. Не менш важливим здобутком є визначення практичної значущості останньої як соціального феномену, що має превентивні властивості відносно широкого кола негативних соціальних явищ та процесів. Це робить концепт соціальної згуртованості евристичним не лише для наукового дискурсу, але і для соціальної політики сучасних держав.

Перспективою подальших досліджень даної тематики є застосування запропонованих теоретичних вісей концепту соціальної згуртованості для розробки теоретичного визначення даного поняття та моделей його подальшої емпіричної операціоналізації.

Література

1. Council of Europe. 2008. Report of High-Level Task Force on Social Cohesion: Towards an Active, Fair and Socially Cohesive Europe. URL: <https://rm.coe.int/report-towards-an-active-fair-and-socially-cohesive-europe-janv-2008-t/1680939181> (date of appeal : 17.10.2020).
2. Chan J., To H. P. and Chan E. Reconsidering Social Cohesion: Developing a Definition and Analytical Framework for Empirical Research. *Social Indicators Research*. 2006. №75(2). P. 273–302.
3. OECD. 2011. Perspectives on Global Development 2012, Perspectives on Global Development. OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/persp_glob_dev-2012-sum-en.pdf?expires=1603089712&id=id&accname=guest&checksum=D60DADA42DCC1C60387D4B0EB28663D5 (date of appeal: 17.10.2020).
4. Patrick Sturgis, Ian Brunton-Smith, Jouni Kuha & Jonathan Jackson. Ethnic Diversity, Segregation and the Social Cohesion of Neighbourhoods in London. *Ethnic and Racial Studies*. 2013. №37 (8). P. 1286 – 1309.
5. Гриненко А. М., Кирилюк В. В. Соціальна згуртованість суспільства в умовах демократії. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. 2013. Вип. 11. С. 220–226.
6. Полунеев Ю. В. Соціальна згуртованість як складова економічного прориву. Науковий вісник Ужгородського університету. 2011. №33. С. 161–165.
7. Кицак Т. Г. Соціально-трудова аспекти соціальної згуртованості суспільства. Соціально-трудова відносина: теорія та практика. 2013. № 2. С. 171–175.
8. Noll H.-H. Konzepte der Wohlfahrtsentwicklung: Lebensqualität and "Neue" Wohlfahrtskonzepte. Berlin: WZB Discussion Papers, 2000. URL: <https://bibliothek.wzb.eu/pdf/2000/p00-505.pdf> (date of appeal: 17.10.2020).
9. Rajulton Fernando, Zenaida Ravanera and Roderic Beaujot. Measuring Social Cohesion: an Experiment Using the Canadian National Survey of Giving, Volunteering and Participating. *Social Indicators Research*. 2007. №80 (3). P. 461–492.
10. Fonseca Xavier, Stephan Lukosch and Frances Brazier. Social Cohesion Revisited: a New Definition and How to Characterize It. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*. 2019. №32 (2). P. 231–253.
11. Delhey Jan, Klaus Boehnke, Georgi Dragolov, Zsófia S Ignácz, Mandi Larsen, Jan Lorenz, and Michael Koch. Social Cohesion and Its Correlates: A Comparison of Western and Asian Societies. *Comparative Sociology*. 2018. №17(3-4). P. 426–455.
12. Дюркгейм Эмиль О разделении общественного труда. Метод социологии. Москва, 1991. 575 с.
13. Батыгин Г. С., Подвойский Д. Г. История социологии. Москва, 2007. 448 с.
14. Дюркгейм Э. Самоубийство: Социологический этюд / пер. с фр. с сокр.; под ред. В. А. Базарова. М., 1994. 399 с.
15. Ярская-Смирнова Е. Р., Ярская В. Н. Социальная сплоченность: направления теоретической дискуссии и перспективы социальной политики, 2014. URL: http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2014_4/larskaya_Yarskaya_2014_4.pdf (дата звернення: 01.10.2020).
16. Андерсон Бенедикт. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. К., 2001. 272 с.
17. Berger-Schmitt Regina. Considering Social Cohesion in Quality of Life Assessments: Concept and Measurement. *Social indicators research*. 2002. №58 (1-3). P. 403–428.
18. Jenson Jane. Mapping social cohesion: The state of Canadian research. Ottawa: Canadian policy research networks. 1998. URL: https://www.academia.edu/26949106/Mapping_Social_Cohesion_The_State_of_Canadian_Research (date of appeal: 17.10.2020).

References

1. Council of Europe (2008). Report of High-Level Task Force on Social Cohesion: Towards an Active, Fair and Socially Cohesive Europe [online]. Available at: <https://rm.coe.int/report-towards-an-active-fair-and-socially-cohesive-europe-janv-2008-t/1680939181> (date of appeal: 17.10.2020).
2. Chan, J., To, H. P. and Chan, E. (2006) 'Reconsidering Social Cohesion: Developing a Definition and Analytical Framework for Empirical Research', *Social indicators research*, 75(2), 273-302.
3. OECD (2011). Perspectives on Global Development 2012, Perspectives on Global Development. OECD Publishing [online]. Available at: https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/persp_glob_dev-2012-sum-en.pdf?expires=1603089712&id=id&accname=guest&checksum=D60DADA42DCC1C60387D4B0EB28663D5 (date of appeal : 17.10.2020).
4. Patrick Sturgis, Ian Brunton-Smith, Jouni Kuha & Jonathan Jackson. (2013) 'Ethnic Diversity, Segregation and the Social Cohesion of Neighbourhoods in London', *Ethnic and Racial Studies*, №37 (8) [online]. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01419870.2013.831932> (date of appeal : 17.11.2020).
5. Grinenko, A. M., Kurulyk, V. V. (2013) 'Social cohesion of society in conditions of democracy', *Vysnuk of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University. Economic sciences*, 11. P. 220-226 [in Ukrainian]
6. Poluneev, Yu. V. (2011) 'Social cohesion as a part of economic development', *National Vysnul of Uzhorod University*, 33. P. 161-165 [in Ukrainian]
7. Kusak, T. H. (2013) 'Social-labour aspects of social cohesion of society', *Social-labour relations: Theory and practice*, 2. P. 171-175 [in Ukrainian]
8. Noll, H-H. (2000) *Konzepte der Wohlfahrtsentwicklung: Lebensqualität und "neue" Wohlfahrtskonzepte*. Berlin: WZB Discussion Papers [online]. Available at: <https://bibliothek.wzb.eu/pdf/2000/p00-505.pdf> (date of appeal: 17.10.2020).
9. Rajulton, Fernando, Zenaida Ravanera, and Roderic Beaujot. (2007) 'Measuring social cohesion: An experiment using the Canadian national survey of giving, volunteering, and participating', *Social indicators research*, 80 (3): 461-492.
10. Fonseca, Xavier, Stephan Lukosch, and Frances Brazier. (2019) 'Social cohesion revisited: a new definition and how to characterize it', *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 32 (2): 231-253.
11. Delhey, Jan, Klaus Boehnke, Georgi Dragolov, Zsófia S Ignácz, Mandi Larsen, Jan Lorenz, and Michael Koch. (2018) 'Social cohesion and its correlates: A comparison of Western and Asian societies', *Comparative Sociology*, 17 (3-4): 426-455.
12. Durkheim, Emile (1991) *The Division of Labour in Society. Method of sociology*. Moscow: Nauka [in Russian]
13. Batugin, H. S., Podvoiskyi, D. H. (2007) *History of sociology*. Moscow: Higher Education and Science [in Russian]
14. Durkheim, E. (1994) *Suicide: Sociological Etude/ Translation from Fr., shorten; Edited by V. A. Bazarova*. Moscow: Musl [in Russian]
15. larskaia-Smirnova, E. R., Yarskaya, V. N. (2014) *Social Cohesion: Directions of Theoretical Discussion and Perspectives for Social Policy* [online]. Available at: http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2014_4/larskaya_Yarskaya_2014_4.pdf (date of appeal: 01.10.2020) [in Russian]
16. Anderson, Benedict (2001) *Imagined Communities Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. K.: Critics [in Ukrainian]
17. Berger-Schmitt, Regina (2002) 'Considering social cohesion in quality of life assessments: Concept and measurement', *Social indicators research*, 58 (1-3): 403-428.
18. Jenson, Jane (1998) *Mapping social cohesion: The state of Canadian research*. Ottawa: Canadian policy research networks [online]. Available at: https://www.academia.edu/26949106/Mapping_Social_Cohesion_The_State_of_Canadian_Research (date of appeal : 17.10.2020).